

ความรักและขันติธรรมของผู้หญิงมลายู มุสลิมจากเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย

The Love and Toleration of
Muslim Women living in Southern Border
Provinces of Thailand from Thai
Contemporary Short Stories

พรพันธุ์ เขมคุณาศัย¹

Pornpan Khemakhunsai

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตสงขลา

**ความรักและขันติธรรมของพุทธบริษัทมาลายูมุสลิม
จากเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย**

บทคัดย่อ

บทวิเคราะห์ชั้นดีธรรมจากเรื่องเล่าชีวิตของตัวละครผู้หญิง มลายูมุสลิมในเรื่องสั้นสี่เรื่อง นำไปสู่ความเข้าใจชั้นดีธรรมมากขึ้น เรื่อง “บุหงามือล่อ” เน้นให้เห็นการดำเนินชีวิตของหญิงคนหนึ่ง ที่ วิถีและอาชีพประจำวันต้องพึ่งพาและอยู่ร่วมกับคนอื่นๆ ในสังคมที่มีความแตกต่าง ด้วยพื้นฐานของจิตใจที่มีทั้งความอดทน ความ รับผิดชอบ ความเมตตากรุณา และความเข้าใจ เรื่อง “ผืนผ้าใน สงคราม” ให้ภาพตัวอย่างของหญิงที่สามารถชนะใจตนเองและนำ พาดตนเองก้าวข้ามความสับสนหว้ง ด้วยการยึดมั่น ศรัทธา และปฏิบัติ ตามหลักศาสนาอย่างสงบ เรื่อง “ทุกคนจมดิ่งอยู่กับพຽ່ງนี้ของ ตัวเอง” แสดงภาพชั้นดีธรรมของหญิงที่เกิดจากความมีเมตตา กรุณาและการให้อภัยคนอื่น และเรื่อง “ตีเดาะ อาเดะ ตีเดาะ” คือ ตัวอย่างชีวิตของหญิงที่อยู่ในวิถีแห่งความสงบ ร่มเย็น รวมถึงการ ให้ความรัก ความห่วงใย และความเอื้ออาทรที่ออกมาจากด้านใน อย่างลึกซึ้ง จนสามารถละลายความเคียดจัญท์และความเป็นคนอื่น ลงได้ การมีชั้นดีธรรมจึงเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมของมนุษย์ และเป็น บ่อเกิดของความสงบสุขในสังคม

Abstract

The analysis of the toleration from four stories in which the characters are Muslim women: Bungha-Muelor, Puenpaa-Nai-Songkram and Took-Khon-Jomding-Kab-Prungnee-Kong-Tua-Eng (People are occupied with their own

future.), leading to a better understanding of toleration. Bungha-Muelor represented a woman who lived and depended on other people in the society with people from different background. She lived in the society by showing tolerance, responsibility, kindness and understanding. Puenpaa-Nai-Songkram represented the sample picture of a woman who won her own heart by engaging in religious practices peacefully and faithfully. Took-Khon- Jomding-Kab- Prungnee-Kong-Tua-Eng concerned with the toleration resulted from showing kindness and forgiveness to other. For Teedor-Ardeh-Teedor, it was an example of a woman who lived in peace including providing love, care and generosity to others so strongly that it destroyed the prejudice against each other. Having toleration was a moral basis for human beings and the peacefulness in a society.

บทนำ

"กาลเวลาเปลี่ยน แต่วิถีและสถานการณ์ แต่เรื่องราวของผู้คนรากหญ้า ผู้ตกอยู่ในห้วงชะตากรรมในภาคใต้ตอนล่าง ก็ยังถูกกระทำ 'ซ้ำรอย' อยู่ดั่งเดิม" (วิน วนาคร, 2550, หน้า 60)

"เหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัด ยังเกิดขึ้นเป็นรายวัน และดูเหมือนจะมีแนวโน้มลุกลามไปสู่จังหวัดใกล้เคียงมากขึ้น เพราะหลายวันก่อนก็เกิดการยิงกันที่อำเภอเทพาและอำเภอสบ้าย้อย มีผู้ก่อการและตำรวจบาดเจ็บเสียชีวิตหลายราย เรื่องน่าตกใจคือ กลุ่มวัยรุ่นที่ก่อเหตุส่วนหนึ่งเป็นคนในพื้นที่ บางรายพ่อแม่แทบไม่เชื่อว่าลูกตัวเองจะทำผิดหลักศาสนาถึงเพียงนี้ ทุกอย่างจึงดูเหมือนเป็นปริศนาชวนให้ต้องขบคิด ขณะที่สื่อต่างๆ ทั้งหนังสือพิมพ์และทีวีเพียงแต่รายงานเหตุการณ์ มากกว่าจะวิเคราะห์เจาะลึก" (จรรยา อำนาจพันธุ์พงศ์, 2554, หน้า 21-22)

สองข้อความข้างต้นตอกย้ำการดำรงอยู่ของความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งถูกบันทึกไว้ในรูปแบบของวรรณกรรม (เรื่องสั้น) บนพื้นที่ที่สามารถพูดหรือคิดในสิ่งที่พูดหรือคิดไม่ได้ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2551, หน้า 321) โดยนักเขียนที่เป็นคนใน เกิดและเติบโตอยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และนักเขียนที่เป็นคนนอก จังหวัดชายแดนภาคใต้

ความรู้ ประสบการณ์และมุมมองที่นักเขียนเหล่านั้นนำเสนอออกมามีหลายด้านของชีวิต เนื้อหาของวรรณกรรมไม่เพียงปลูกให้คนตื่นตัวกับการประกอบสร้างภาพแทนความจริงอันโหดร้ายและน่ากลัว บนแผ่นดินที่ดูประหนึ่งเหมือนไร้ซึ่งขนัตติธรรม ไม่มี

สันติภาพ ไม่มีการสัมผัสกันด้วยความรักและความเอื้อเฟื้อใจกว้างอีกต่อไปเท่านั้น หากแต่อีกด้านของวรรณกรรมยังเป็นเวทีหรือพื้นที่ในการเถียงวาทะและให้คุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ และอีกบางด้านวรรณกรรมได้ช่วยปลุกความหวังที่จะทลายกำแพงความแตกต่างในสังคมซึ่งเต็มไปด้วยการยึดถือตัวตน จนนำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรง วรรณกรรมจึงเป็นเสมือนตัวเชื่อมระหว่างโลกที่เป็นจริงกับโลกที่ควรจะเป็น

การนำแนวคิด “ขันติธรรม”(Tolerance) มาใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ชีวิตในสังคม ณ ขณะที่ผู้คนมีหลายอารมณ์ ความรู้สึก ทั้งแปลกหน้าและแปลกแยกในบ้านเกิดของตนเอง ผ่านเรื่องสั้นซึ่งมีสี่สั้น จาก และบรรยายกาศของชายแดนใต้ จำนวน 4 เรื่อง คือ เรื่องแรก **บุหงามือล่อ** เขียนโดย วิน วนาคร บุหงามือล่อเป็นหนึ่งในเรื่องสั้นชุด มาตุภูมิเดียวกัน วิน วนาคร เกิดที่อำเภอเมืองปัตตานี เคยได้รับรางวัลจากการเขียนวรรณกรรมหลายครั้ง อาทิ รางวัลชมเชย รางวัลเชว่น บึก ออว์รด์ส ประจำปี 2546 จากนวนิยายเรื่อง ยูโซะพลัดถิ่นแห่งท่ายามู รางวัลชนะเลิศประเภทประชาชน รางวัลพานแว่นฟ้า ประจำปี 2549 จากเรื่องสั้นเรื่อง การจากไปของนกเค้า และในปีเดียวกันได้รับรางวัล ชนะเลิศที่ 1 ในจำนวน 14 เรื่องของมูลนิธิสุภาว เทวกุลฯ จากเรื่องสั้นเรื่อง ไม่ต่างปล้อง เป็นต้น เรื่องที่สอง **ผืนผ้าของสงคราม** โดย จรรยา อำนาจพันธุ์พงศ์ พิมพ์รวมอยู่ในเรื่องสั้นชุด ความเจ็บของลัลา ซึ่งเป็นหนึ่งใน 20 เรื่องสั้น ซีไรต์รอบแรก ปี พ.ศ.2554 เรื่องที่สาม **ทุกคนจมดิ่งอยู่กับพຽ່ງนี้ของตัวเอง** โดย ดุสิต หวันฯ เรื่องนี้เป็นหนึ่งในเรื่องสั้นชุด เราติดอยู่ในแนวรบเสียแล้ว แม่มัน ดุสิต หวันฯ เป็นนักเขียนมุสลิมชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้รับรางวัลชนะเลิศประเภทประชาชน รางวัลพานแว่นฟ้า ประจำปี 2550 จากเรื่องสั้นเรื่อง เราติดอยู่ในแนวรบเสียแล้ว แม่มัน และเรื่องที่สี่ **ตีเดาะ อาเดะ ตีเดาะ (นอนเสียเถาะน้องนอน)** หนึ่งในรวมเรื่องสั้น อุบัติการณ์ เขียนโดย วรภา วรรณ คณัตินหงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล ตีเดาะ อาเดะ ตีเดาะ เข้ารอบ 5 เรื่องสุดท้าย รางวัล ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช โดยนิตยสารสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ในปี พ.ศ.2544 และยังได้รับรางวัลจากงานเขียนอีกหลายรางวัล อาทิ รางวัลช่อการะเกด ในปี พ.ศ.2535 รางวัลเรื่องสั้นดีเด่นประจำปี 2536 ของสมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์

คำตอบของบทความนี้อาจช่วยให้เห็นความหวังของการฟื้นคืนความสัมพันธ์ที่ถูกทำให้แตกร้างด้วยมุมมองของศาสนา ที่หลายคนมองว่า ความแตกต่างทางศาสนาเป็นสาเหตุหนึ่งของความแตกแยก โดยใช้ขันติธรรมต่อสู้และขัดเกลาจิตใจเพื่อข้ามให้พ้นความรุนแรงที่เกิดจากการไม่มีขันติธรรม (Intolerance)

ขันติธรรม (Tolerance) เป็นอย่างไร

“ขันติธรรม” (Kazmi, Syed Latif Hussain. An Essay on the Place of Tolerance in Islam. J Shia Islamic Stud 2 no 1 Wint 2009 p.27-51 Publisher: Islamic Collage, The สืบค้นจาก Wilson Web เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2554) มีความเชื่อมโยงเปลี่ยนแปลงภายใต้อารยธรรมของมนุษย์ตลอดยุคสมัย นับตั้งแต่ กรีก โรมัน อินเดีย ยิว มุสลิม และชนกลุ่มอื่นๆ ที่มีความเชื่อความศรัทธาแตกต่างกัน อันแสดงให้เห็นถึง พฤติกรรมการแสดงออกทั้งการมีขันติธรรม และไม่มีขันติธรรม รวมถึงการตีความศาสนา กล่าวได้ว่า วิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติแสดงให้เห็นตัวอย่างมากมาย ของการมีขันติธรรม และการไม่มีขันติธรรม โดยนัยนี้ขันติธรรมเป็นการประเมิณความ เจริญและความมีเหตุผลของมนุษย์

โดยทั่วไป ขันติธรรมจะเกี่ยวข้องกับความคิดและการกระทำที่เป็นบวก เช่น ความ ศรัทธา คุณค่า เสรีภาพ ความยุติธรรม ส่วนการไม่มีขันติธรรมจะเป็นลบ เช่น การละเลย สิทธิมนุษยชน การปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความเลวร้าย ความรุนแรง ความเกลียดชัง ความ ลินหว้าง การไร้คุณค่า พฤติกรรมเหล่านี้กลายเป็นลักษณะนิสัยของคนในสังคม เป็น ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล นอกจากนั้นการไม่มีขันติธรรมยังเป็นผลผลิตของ การเมือง เช่น การแสดงอำนาจที่เหนือกว่าทำให้เกิดผลลัพธ์ในทางที่เลวร้ายต่อคนอื่น เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ เมื่อกล่าวถึงขันติธรรม เราจะนึกถึงสติปัญญา ความคิด ความมีเหตุผล ความอดทน ความอดกลั้น การข่มอารมณ์ตัวเอง การเปิดใจกว้าง ความไม่ลำเอียง ไม่ อคติ ไม่กตัญญู ความเอื้ออารี ความเข้าใจร่วมกัน การทำบุญ การให้ ความเที่ยงธรรม ความ เป็นกลาง ความละมุนละม่อม ฯลฯ ด้านหรือลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้ของขันติธรรม คน หรือกลุ่มคนในชุมชนเดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน สามารถแสดงออกตามความเชื่อ และ สภาพเศรษฐกิจของตนหรือของกลุ่ม ในขณะเดียวกันยังสะท้อนความเข้าใจในตนเอง และของคนที่ติดต่อด้วย หรือในระดับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล ขันติธรรม เกือบจะเหมือนกับความยุติธรรมและสามารถนำมาปรับใช้กับมนุษยชาติทั้งหมด

ขันติธรรมในความหมายนี้คือ การควบคุมอารมณ์ความรู้สึกที่รุนแรงของบุคคล อย่างสมบูรณ์ ขันติธรรมปฏิบัติการณ์ให้เกิดความสมดุลทางอารมณ์ภายในบริบทสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

สำหรับความหมายของ “ขันติธรรม” ในทัศนะของ รูมี (Rumi: Muhammad Jalal al-Din Balkhi) กวีเอกของโลกอิสลามที่ได้รับการยกย่องจากยูเนสโกในปี ค.ศ. 2007 ผลงานศึกษาของ มัสรูรี ไชรัส (Masroori, Cyrus. An Islamic Language of Toleration :

Rumi's Criticism of Religious persecution. Polit Res Q 63 no2 Je 2010 p.243-56
Publisher: University of Utah สืบค้นจาก Wilson Web เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2554)
เริ่มต้นด้วยการหาคำตอบ 2 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง การที่แนวความคิดและการปฏิบัติบางอย่างของเราถูกดูหมิ่นจากคนนอกกลุ่ม ทำไมเราต้องมีขันติธรรมต่อการจกเกลียดชังของคนพวกนั้น และประการที่สอง การมีขันติธรรมภายใต้แนวความคิดและการปฏิบัติของเราต่อคนนอกกลุ่มเหล่านั้นมีความหมายอย่างไร คำตอบประการที่หนึ่ง แนวความคิดและการปฏิบัติบางอย่างของเราอาจจะได้รับการประณามจากคนอื่นหรือคนนอกกลุ่มในทางลบ เช่น การใส่ผ้าคลุมหน้า คนใส่คิดว่าถูกต้อง แต่คนอื่นอาจมองว่าไม่ดี หรือสิ่งที่เราคิดว่าปฏิบัติดีแล้วแต่คนอื่นมองว่าไม่ดี ถ้ายึดตามการประณามอันแรก การพยายามที่จะทำหรือการที่เรามีขันติธรรมมากๆ ต่อสิ่งที่เราไม่ชอบ อาจเป็นเรื่องที่มีประโยชน์ต่อเรา ผู้มีขันติธรรมอาจประสบกับผลลัพธ์ตามที่ต้องการ เช่น มีความรู้สึกที่ดี ในช่วงวันและวัยของชีวิต คำตอบประการที่สอง ขันติธรรมอาจนำไปสู่ความทนทุกข์ทรมานในสิ่งที่เราไม่ชอบทั้งต่อแนวความคิดและแนวปฏิบัติของเขา แต่ขันติธรรมอาจนำไปสู่สันติภาพและการค้นพบข้อเท็จจริงที่เป็นเหตุเป็นผลว่าทำไมเขาต้องทำเช่นนั้น

แนวคิดตะวันตกมองว่า ขันติธรรมไม่ใช่หลักการทางศีลธรรมและคุณธรรม ขันติธรรมเป็นแค่เครื่องมือช่วยให้คนเกิดศีลธรรม แต่ในทางตรงกันข้าม รูมี (Rumi) เห็นว่าขันติธรรมเป็นพื้นฐานที่ส่งเสริมให้คนเกิดศีลธรรม ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ กัสมี (Kazmi, Syed Latif Hussain An Essay on the Place of Tolerance in Islam. J Shia Islamic Stud 2 no 1 Wint 2009 p.27-51 Publisher: Islamic Collage, The สืบค้นจาก Wilson Web เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2554) ที่ว่า ขันติธรรมของศาสนาอิสลามมาจากพื้นฐานของความรัก การให้บริการ และความผาสุกของมวลมนุษย

อย่างไรก็ตาม นักคิดตะวันตก เช่น กักกีสเบิร์ก (Guggisberg: อ้างจากงานของ Masroori, Cyrus ในเรื่องเดียวกันนี้) เชื่อว่า ความหวังที่จะสร้างขันติธรรมขึ้นมาใหม่ได้ต้องเกิดจากการตกลงร่วมกัน หรือความเห็นพ้องต้องกันของศาสนา เช่นเดียวกับบทความเรื่อง Religious Tolerance in a Pluralistic World (A Hindu's Perspective) ของ วี.วี. (Raman, V.V. 2008, Tikkun 23 no 6 N/D สืบค้นจาก Wilson Web เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2554) ที่เห็นว่าเป็นสิ่งสำคัญมากถ้าเรามีความหวังที่จะให้ศาสนาในโลกนี้ปรองดองกัน แต่สำหรับ รูมี (Rumi) กลับเห็นว่า ศาสนาเป็นเรื่องของความแตกต่างหลากหลาย เป็นผลลัพธ์ที่พระเจ้าให้มา และเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจของคนที่อยู่ชั้นล่างสุดของสังคม ซึ่งไม่ควรพูดถึงเรื่องเงินทอง

"ขันติธรรม" ในความหมายปัจจุบันมีแนวปฏิบัติอยู่ 3 อย่าง คือ การวางเฉย

ความอดทน และการยอมรับและให้อภัย

การวางเฉย คือ การไม่ถาม ไม่พูด และดำรงอยู่ร่วมอย่างมีขันติธรรม ตราบเท่าที่แนวคิดหรือการกระทำนั้นไม่มีผลกระทบต่อสาธารณะ

ความอดทน หรือ การมีคุณธรรม ความเมตตา กรุณา ซึ่งเป็นแนวคิดและการปฏิบัติของทุกศาสนา เป็นเรื่องที่เราควรจะทำ ๆ แล้วสบายใจ

การยอมรับและการให้อภัย ซึ่งไม่เพียงแต่ยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้นและให้อภัยหรือยกโทษให้กับคนที่ทำสิ่งนั้นให้เกิดขึ้น หากแต่ยังค้นหาด้านบวกที่เป็นคุณค่าความดีความงามทางสติปัญญาและจิตใจของเขาอีกด้วย

ขันติธรรมเป็นจุดเริ่มต้นของความยั่งยืน และการไม่แบ่งแยกกีดกัน ซึ่งหมายความว่า เราไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยกับคุณค่าและการปฏิบัติของคนอื่น แต่ให้เข้าใจ นั่นคือคุณค่าของขันติธรรมให้ความสำคัญกับมนุษยชาติ ซึ่งวิธีการของขันติธรรมครอบคลุมถึงคนที่ไม่ใช่มุสลิมด้วยจึงเป็นการลดช่องว่างระหว่างกลุ่ม

รุมี (Rumi) เชื่อว่า ขันติธรรมเป็นการลดระยะทางในการพบกับพระเจ้าหรือส่งเสริมการนำไปสู่ความเข้าใจระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า ซึ่งพบว่ามีหนทางอยู่ 3 ประการ คือ ประการแรก การเปลี่ยนแปลงจิตวิญญาณจะนำไปสู่ความสัมพันธ์ด้านความรักระหว่างปัจเจกบุคคลกับพระเจ้า ซึ่งเป็นเส้นความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น ประการที่สอง การแสดงออกด้านภาษาในลักษณะคำสอน ภาษาเป็นการแสดงออกของจิตใจ แต่ภาษาไม่ได้แสดงออกมาทั้งหมด บางครั้งจิตคิด แต่สิ่งที่แสดงออกไปไม่ใช่ทั้งหมดที่คิด และประการที่สาม การมีสถาบันที่ตั้งขึ้นมาเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า เช่น พิธีกรรม ฯลฯ ซึ่งหนทางทั้งสามประการดังกล่าวต้องได้รับการปกป้องจากการดูหมิ่นเหยียดหยามด้วย

นอกจากนั้น วิธีการสร้างขันติธรรม อาจเกิดจากการทำ Dialogue ดังตัวอย่าง การทำ Dialogue ระหว่างเยาวชนชายชาวอิสราเอล (ยิว) และเยาวชนหญิงชาวปาเลสไตน์ (อาหรับ) ได้สะท้อนให้เห็นจุดเปลี่ยนในการเรียนรู้ที่จะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน ความสัมพันธ์กับคนอื่นที่แตกต่างและยอมรับเขา การยอมรับความแตกต่างจะนำไปสู่การนับถือและความเข้าใจ ซึ่งขันติธรรมที่เกิดจากการทำ Dialogue คือ การฟังและการนับถือความเห็นที่แตกต่างจากเรา เรียนรู้สิ่งที่เราไม่ต้องการทำ แต่เห็นด้วยกับคนอื่นในทุกๆ สิ่ง เรามีทั้งอารยธรรมและขันติธรรมต่อคนอื่นที่มีความเชื่อของเขา หลีกเลียงมุมมองที่แตกต่าง ที่ผิดพลาด หรือชั่วร้าย การทำ Dialogue ไม่เพียงได้พูดหรือสนทนากับคนอื่น ๆ แต่ยังสามารรถที่จะเรียกเขาว่าเพื่อน ๆ ของเรา เป้าหมายของ Dialogue คือ การสร้างชุมชนที่ประกอบด้วยคนหลายประเภทที่อาศัยอยู่ร่วมกัน พุดคุยกัน และแบ่งปัน

ความคิดร่วมกัน ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งในการสร้างสันติธรรม (Tutunji, Sireen; Gillis, Gedalia. 2010. The meaning of Tolerance. United Nations Publications UN Chron 47 no4 p. 49-50 สืบค้นจาก Wilson Web เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2554)

การปรับใช้แนวคิดสันติธรรมในการวิเคราะห์เรื่องสั้นนี้ เน้นไปที่ความหมายเชิงปฏิบัติของสันติธรรม เช่น ความคิดและการกระทำที่เป็นบวก ความเชื่อและความศรัทธา ในหลักศาสนา ความรัก ความเมตตากรุณา ความอดทน อดกลั้น การรักษาสมดุลทางอารมณ์ในสภาวะแวดล้อมและบริบทต่างๆ การไม่แบ่งแยกกีดกัน การอยู่ร่วมกันในสังคมที่แตกต่างอย่างสงบและสันติ เป็นต้น

บุหงามือลอ : การอยู่ร่วมบนความต่าง

“บุหงามือลอ” เขียนขึ้นจากประสบการณ์ที่คุ้นเคยกว่ากึ่งศตวรรษของ วิน วนาตร ผ่านสายตาอันละเอียดอ่อนที่มองเห็นชีวิตหนึ่งและหลายๆ ชีวิตในมุมต่างๆ ในอากัปกิริยาต่างๆ ของสังคมเมือง ซึ่งใครต่อใครอาจหลงลืมไปแล้วว่า เขาเหล่านั้นยังมีตัวตนอยู่ และยังกระเสือกกระสนต่อชีวิตของตนเองและคนในครอบครัว เสมือนหนึ่งเข้าไปนั่งอยู่ในอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของคนเหล่านั้น

วิน วนาตร จับชีวิตของหญิงชรามลายูมุสลิมที่สูญเสียสามีซึ่งเป็นเสาหลักของครอบครัว และต้องเลี้ยงดูลูกสาวสองคน ลูกชายอีกหนึ่งคนเพียงลำพัง ด้วยอาชีพแม่ค้าขายปลาในตอนกลางวันและขายพวงมาลัยดอกมะลิสดตั้งแต่ยามเย็นไปจนถึงยามค่ำ ในสังคมที่คนแตกต่างกันทั้งฐานะ ศาสนาและความเชื่อ แต่อยู่ร่วมกันด้วยการพึ่งพา ขึ้นมาเป็นแกนเรื่อง และได้ประกอบสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครคนพุทธที่เป็นผู้ซื้อกับหญิงชรามลายูมุสลิมผู้ขาย โดยใช้ฉากทางเท้าบนฟุตบาท ซึ่งอยู่ติดกับร้านทองเป็นพื้นที่นั่งขายพวงมาลัย พร้อมกับปะติดปะต่อเรื่องราว ท่ามกลางบรรยากาศการแพร่สะพัดของข่าวลืออันน่าหวาดหวั่นของไฟใต้ และข่าวลือที่ข่มขู่ให้คนมุสลิมหยุดการทำมาหากินในวันศุกร์ ทำให้ลูกสาวคนโตต้องออกจากงาน รวมไปถึงการตีตบปริโภคนิยมของลูกชายบนแผ่นดินเสรี จนกลายเป็นที่มาของการสูญเสียสิทธิบนที่ดินทำกินในเนื้อที่เล็กๆ ผืนสุดท้ายของหญิงชรา ขึ้นเป็นโครงเรื่อง

โครงเรื่องของ “บุหงามือลอ” ผูก ขยาย และร้อยรัดผ่านการเล่าเรื่องของหญิงชรามลายูมุสลิม นาม “มือลอ” ซึ่งเป็นตัวละครหลักของเรื่อง เสียงของนางเล่าผ่านห่วงค่านึงแว่วผ่านคำรำพึงรำพัน การพรรณนาภาพชีวิตจากสายตาที่นางมองเห็นและรับรู้มานานวัน เป็นเสียงที่บอกอารมณ์ความรู้สึกอันหลากหลาย ทั้งเสียงแห่งความโศกเศร้า อิจฉา เสียตาย รวมไปถึงเสียงแห่งความเข้าใจ

กลวิธีการเล่าเรื่อง สอดประสาน สลับระหว่างฉากแต่ละฉากอย่างกลมกลืน ช่วยให้การดำเนินเรื่องและการลำดับภาพชีวิตในมุมต่างๆ น่าสนใจติดตาม ด้วยการร้อยเรื่องราวของมือลอบและครอบครัวของนาง เข้ากับเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ชายแดนใต้ ภาวะเศรษฐกิจที่ซบเซา การทำมาหากินที่ฝืดเคือง รวมถึงการพึ่งพากันในสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม

ต้นเรื่องเริ่มขึ้นเมื่อมือลอบตั้งคำถามและคาดคะเนคำตอบเอาเองจากสิ่งที่เห็นและได้ยิน ภาพการบินวนของเฮลิคอปเตอร์ติดต่อกันหลายคืน ชาวต่างๆ เกี่ยวกับเรื่องราวความรุนแรงที่ชายแดนเหมือนไฟลามทุ่ง พลอยให้แม่ค้าชาวอย่างนางได้รับผลกระทบจากสถานการณ์อันย่ำแย่ขึ้นไปด้วย ผู้คนออกจากบ้านและใช้เวลานอกบ้านในยามค่ำ ล้นลง ร้านค้าปิดเร็วขึ้น และแน่นอนนางขายพวงมาลัยได้น้อยลง ฉากชีวิตประจำวันในครอบครัว ลูกสาวคนเล็กนั่งทำการบ้าน ลูกสาวคนโตช่วยงานทุกอย่างในบ้านแทนแม่ และอาการห่วงคำนึงของแม่ต่อลูกชายที่ยังไม่กลับถึงบ้าน ภาพการย้อนคืนสู่ช่วงเวลาเก่าๆ ในวัยเด็กเมื่อสาว ความทรงจำที่เคยถูกปรัชญาชีวิตมะพร้าวกับชีวิตผู้คนของสามีกับนางในยามพายุเรือเก็บมะพร้าวในสวนด้วยกัน และภาพปัจจุบันที่ลูกชายขอแต่เงินเพื่อไปซื้อรถมอเตอร์ไซด์ โทรศัพท์มือถือและบัตรเติมเงิน ซึ่งนางต้องแลกด้วยการจำนำผลิตผลในสวนมะพร้าว ในขณะที่ลูกสาวคนสุดท้องต้องมีค่าใช้จ่ายไปโรงเรียน และข่าวการตกงานของลูกสาวคนโต ทำให้ มือลอบหญิงชราต้องทำงานมากขึ้น ใช้เวลามากขึ้น กินน้อยลง และพักผ่อนน้อยลง จนสุดท้ายไม่อาจฝันใช้ชีวิตตนเองได้อีกต่อไป

ในท้ายเรื่องนี้ วิน วนาคร เปลี่ยนผู้เล่ากลับมาเป็นผู้เขียน เสียงเปรียบเปรยความตายของมือลอบกับการร่วงของดอกมะลิ ความเปรียบนี้อาจนำไปผู้อ่านหวนคิดถึงชีวิตของคนรากหญ้าคนหนึ่งกับคุณค่าที่เราให้ ดังความว่า

“แว่วเพลง “ซอมาลี” ของวงสุนทราภรณ์ที่อนันต์ดังมาอีกครั้ง ดังล่องลอยมากับสายลมคำ คล้ายอาลัยให้หวน แท้จริงมะลิทั้งสวนก็แค่ดอกเดียวที่ร่วงไป” (วิน วนาคร, 2550, หน้า 24)

กลวิธีการสร้างตัวละคร วิน วนาคร เผยชีวิต “มือลอบ” อย่างหญิงมลายูมุสลิมส่วนใหญ่ที่แต่งงานตั้งแต่วัยสาว และใช้ชีวิตแต่งงานตามวิถีมุสลิม สามีทำมาหากินพึ่งพิงธรรมชาติ ยึดอาชีพประมงพื้นบ้าน เสริมด้วยผลิตผลจากสวนมะพร้าวและเก็บสามล้อรับจ้าง การกินอยู่แบบพอเพียงจึงไม่ต้องพูดถึงเงินทองที่สะสม ดังเสียงถวิลหาถึงสามีผู้จากไปของมือลอบว่า

"เสียงลมทะเลพัดกระโชก ทางมะพร้าวแห่งระลำต้นเสียงดังแว่วมาแกรกราก เงยหน้ามองดูมันแล้วพลันสะท้อนในหัวอก คิดถึงมะแอ ผู้สามีสิ้นไปด้วยโรคภัย ขาดเขาไปคนหนึ่ง รายได้ส่วนที่มาจากประมงพื้นบ้านและถีบสามล้อรับจ้างก็หดหายไปด้วยกัน" (วิน วนาตร, 2550, หน้า 18)

แต่ไม่ว่าทุกข์ยากอย่างไร มือลอในวัยชรายังยึดหลักชีวิตด้วยตนเอง ไม่เคยหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบ และชะตากรรม ดังบทสนทนากับลูกค้าคนหนึ่งว่า

"กะ²ไม่เคยกลัวความตายหรอก กลัวอดตายไม่มีกินเสียมากกว่า...คุณนายเชื่อไหม?... ทุกวันนี้แค่ลูกสาวคนเล็กจะหาเงินซื้อรองเท้ากีฬา ยังหาเงินให้มันได้ไม่ครบเลย" (วิน วนาตร, 2550, หน้า 16-17)

แม้ชีวิตวันหนึ่งๆ อยู่รอดอย่างปากกัดตีนถีบ แต่มือลอมองทุกอย่างในด้านบวกเสมอ อาจมีบ้างบางครั้งที่มีความรู้สึกตามประสาปุณฺชนทั่วไป ดังเสียงเผยความในใจของตนเอง ผ่านภาพที่มองเห็นว่า

"นางส่งสายตาลอดผ่านประตูเหล็ก นึกอิจฉาผู้อยู่ในวัยเดียวกัน หญิงในร้านทองนั่งเอน ทอดกายบนเก้าอี้ โยกตัวไปมา ปล่อยกายในโลกส่วนตัว อารมณ์ล่องลอยไปกับบทเพลง..." (วิน วนาตร, 2550, หน้า 15)

อย่างไรก็ตาม วิธีคิดของมือลอเป็นตัวอย่างของคนที่ไม่แบ่งแยกความแตกต่างทางเชื้อชาติและศาสนา แม้นางเป็นมุสลิมแต่อาชีพของนางต้องค้าขายกับคนพุทธ ดังถ้อยคำที่มือลอเสนอขายดอกไม้ของนางว่า

"มะลิใหม่คะ...มะลิคะคุณนาย" หรือไม่ก็

"วันนี้วันพระ...ซื้อมะลิไปทำบุญใหม่คะ" (วิน วนาตร, 2550, หน้า 14)

หรือเสียงบอกเล่าผ่านการบรรยายของมือลอที่แสดงให้เห็นว่า อาชีพของนางต้อง

² กะ หมายถึง พี่

ฟังพาวินสำคัญทางศาสนาพุทธและวันสำคัญของรัฐ

“พฤษภาคม 12 สิงหาคม วันแม่แห่งชาติ วันพิเศษที่นางรอกอย ผู้คนหลังไหลมาหาซื้อ ดอกมะลิไปมอบแก่ผู้ให้กำเนิด วันรุ่งขึ้นยังเป็นวันพระขึ้น 8 ค่ำ มะลิของนางคงต้องทำเงิน ได้ขายดีเป็นแน่ หล่อนจึงออกเร่ขายดอกไม้ทั้งช่วงเช้าและเย็นค่ำในพิธีจุดเทียนชัย ถวายพระพรแด่พระแม่เจ้าผู้ทรงมีพระเมตตาบารมี” (วิน วนาตร, 2550, หน้า 21)

อีกทั้งมือลอยังมีความสัมพันธ์อันดีกับเจ้าแก้วคนจีนที่เมตตาให้นางพวงไฟมาใช้ที่บ้าน เช่นเสียงระบายที่ตั้งอยู่ในใจของนางว่า

“...ลำพังแค่มีกระท่อมโกโรโกโสคุ้มกะลาหัว ได้มีที่ซุกหัวนอนนี่ก็ดีใจแล้ว นี่ก็ยังคงอยู่รอกนะที่บ้านเจ้าแก้วใจดีใกล้กันยังให้พวงไฟมาใช้สอย พอได้ไม่ต้องมีตังหังรำล้าหาในยามค่ำคืน” (วิน วนาตร, 2550, หน้า 18)

ความสัมพันธ์แบบฟังพาทำให้มือลอยไม่มีอคติต่อความแตกต่าง อีกทั้งมือลอยยังมีความอดทนเป็นคุณสมบัติ วันไหนที่นางขายพวงมาลัยได้น้อย นางจะนึกถึงพระเจ้าใกล้ชิดกับพระเจ้ามากกว่าวันอื่นๆ ยอมรับและเชื่อว่าความทุกข์ยากที่มาเยือนนางในแต่ละวันนั้นคือ การทดสอบของพระเจ้า ดังเสียงที่เล่าผ่านการบรรยายตอนหนึ่งว่า

“ยามไร้ลูกค้า ร้องลี้ภัยย่นบนใบหน้าพร้อมแววตาโศกเจือเศร้าก็เริ่มสะสมร่ำรอย พระเจ้าคงตั้งใจทดสอบความอดทน จึงไม่เปิดโอกาสให้ประกายปิติของนางฉายแววได้บ่อยครั้ง” (วิน วนาตร, 2550, หน้า 14)

นอกจากนั้น เสียงคำนึงของมือลอยยังบ่งบอกว่าความสงบสุขในแผ่นดิน ที่คนในสังคมเคยอยู่ร่วมกันได้ผ่านพ้นไปจากชีวิตของนาง

“คิดอยากให้วันเวลาย้อนกลับ แสนเสียดยโอกาส เสียดยสายสัมพันธ์ของผู้คนดินแดน สามวัฒนธรรมอันเชื่อมร้อยแนบแน่นในกาลก่อนอันสงบสุข” (วิน วนาตร, 2550, หน้า 14)

คุณค่าของตัวบท “บุหงามือลอย” เป็นตัวอย่างของการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันกับคนอื่นที่แตกต่างด้วยความเข้าใจ อันมีพื้นฐานมาจากความอดทน ความรับผิดชอบ ความ

เมตตากุณา และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

ผืนผ้าในสงคราม : บททดสอบของพระเจ้าต่อวิถีของผู้ศรัทธา

จรรยา อำนาจพันธุ์พงศ์ ประกอบสร้างเรื่องสั้นเรื่อง “ผืนผ้าในสงคราม” ด้วยโครงเรื่องที่มีผู้หญิงมลายูเป็นตัวละครหลักในการดำเนินเรื่อง แต่ชีวิตของนางถูกเล่าผ่านตัวละครผู้เป็นลูกชายคนเล็ก นามคุณยา ซึ่งแทนตนเองในฐานะผู้เล่าเรื่องว่า “ฉัน” และ “มะ” (แม่) เป็นคำเรียกสั้นๆ แทนชื่อของนาง โดยลูกชายผู้เล่าเรื่อง

โครงเรื่อง ผืนผ้าในสงคราม ผูกตึงเรื่องราวของ “มะ” ไว้กับเดือนรอมฎอน ครอบครัวยุคใหม่ของมะพร้อมลูกชายสองคนอาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินมลายูริมเทือกเขาเทพา ที่ซึ่งเบื้องนอกจะอุปถัมภ์ด้วยเปลวเพลิงแห่งความรุนแรง มะสูญเสียลูกชายคนโตไปพร้อมกับแรงระเบิดในเดือนแห่งการถือศีลอด ชีวิตของมะจากเสียงเล่าของ “ฉัน” หลังการจากไปของลูกชาย เสมือนหนึ่งความตายนั้นได้พาช่างตัดเย็บเสื้อผ้าฝีมือดีของหมู่บ้านจากไปด้วย “มะ” ละทิ้งงานประจำวันที่เคยทำ และขังตัวเองอยู่กับความเศร้าสร้อย “มะ” ถูกทดสอบจากพระเจ้า วันแล้ววันเล่า จากวันเป็นเดือน สองเดือน และหลายเดือน จนกระทั่งวันหนึ่งของเดือนรอมฎอน เมื่อบททดสอบจากพระเจ้าสิ้นสุดลง ชีวิตประจำวันที่ถูกกระทำให้หายไป ได้กลับคืนสู่ชีวิตของ “มะ” อีกครั้ง

สำหรับแก่นเรื่องเน้นย้ำว่า การที่มนุษย์คนหนึ่งถูกระงับจากคนอื่นที่ไม่สามารถถามหาตัวตนได้ ในสังคมที่ทุกคนอาจตกเป็นเหยื่อของความรุนแรงได้เท่าๆ กัน มันมีผลต่อครอบครัวของผู้สูญเสีย ทำให้หญิงผู้ให้กำเนิดถูกกำแพงแห่งความทุกข์ระทมกักปิดไว้อย่างแน่นหนา หากแต่ศาสนาได้ทำหน้าที่เยียวยาจิตใจจนสามารถหลุดพ้นจากบ่วงของความรู้สึกลุกลี้ญ่

กลวิธีการดำเนินเรื่องผ่านการเล่าเรื่องของ “ฉัน” อาจจำแนกได้ 3 ลักษณะผสมผสานกันคือ การเล่าเรื่องราวของ “มะ” ซึ่งเป็นตัวละครหลัก การเล่าเรื่องของตัว “ฉัน” เอง และการแสดงความรู้สึกนึกคิดของ “ฉัน” ต่อบริบทแวดล้อมอื่นๆ

วิธีการเล่าเรื่องแบบนี้ ทำให้จุดอ่อนที่ว่าผู้อ่านรู้จักตัวละคร เท่าที่ลูกชายจะสามารถบรรยายและกล่าวถึงคนเป็นแม่ได้ กลายเป็นจุดเด่นที่เรื่องราวของ “มะ” ได้ถูกขยายออกในมุมต่างๆ ผ่าน “ฉัน” เช่น รู้ว่าการที่แม่ละทิ้งอาชีพที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต เนื่องจากแม่คิดว่าความตายของพี่ชาย เกิดจากความผิดพลาดของตนเองที่ให้ลูกชาย ออกไปซื้อผ้าในเมือง จึงถูกลูกหลงจากระเบิดจนเสียชีวิต เมื่อผ้าทำให้แม่ต้องสูญเสียลูกชาย ผ้าจึงเปรียบเสมือนความทรงจำอันปวดร้าว ดังเสียงบอกเล่าถึงความรู้สึกของ “มะ” ว่า

“มะขังตัวเองไว้ในความมืดมิดแห่งความเศร้าหมอง ผืนผ้าทุกผืนที่เคยตัดเย็บกลายเป็นสัญลักษณ์ตอกตรึงความสูญเสียให้จมลึกอยู่ในชีวิตที่เหลืออยู่ ก็ตั้งแต่พี่ฟาริสจากไปนั้นแหละ ซึ่งมันก็นานมานับหลายเดือนแล้ว” (จรรยา อำนาจพันธุ์พงศ์, 2554, หน้า 27)

เมื่อผู้เล่าเรื่องนำผู้อ่านติดตามชีวิตในแต่ละวันของ “มะ” ไม่ว่าตอนก่อนและหลังความตายของลูกชายคนโต ภาพของ “มะ” ผู้เปี่ยมล้นด้วยความศรัทธาไม่เคยทำลาย ต่อรอง หรือตัดพ้อต่อพระเจ้า “มะ” ยังคงใช้การปฏิบัติศาสนกิจ เช่น ทำละหมาดเพื่อเปลี่ยนแปลงจิตวิญญาณของตนเองให้ใกล้ชิดและเข้าถึงพระเจ้าผ่านพระธรรมมากขึ้น จาก “ฉัน” และจากเสียงของ “มะ” ผ่าน “ฉัน” ว่า

“...เสียงท่องอัลกุรอานอันนุ่มหวานของมะกลายเป็นเสียงสร้อยเศร้า จริงอยู่ ศรัทธาที่มีต่อองค์อัลลอฮ์ของมะไม่อาจสั่นคลอนด้วยความตาย แต่เรียวแรงต่อชีวิตที่เหลือของมะก็ได้ปลิวร่วง เคว้งคว้างดังใบไม้ที่โรยลงในวันฝนพริ้ว และสายลมที่โหมพัดอย่างกราดเกรี้ยวจากสงครามของมัจจุราชในเงามืด ก็ไม่เพียงกระทำต่อผืนแผ่นดินอันเคยสงบสุข แต่มันได้กระทำต่อวิถีของมะ ผู้ไม่เคยออกไปไหนไกลจากหมู่บ้านของตัวเองอยู่เงียบๆ”

.....
“อัลลอฮ์เมตตาต่อเราทุกคน แต่กับฟาริสนั้นละ เขาไม่น่าจากไปอย่างนั้นเลย ฉันสิ้นแรงเสียแล้วสุยะ” (จรรยา อำนาจพันธุ์พงศ์, 2554, หน้า 29)

การอ่านธรรมะและทำละหมาดสำหรับ “มะ” เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่าง “มะ” กับพระเจ้า การละหมาดให้ทั้งความอดทน และเป็นการฝึกจิตใจให้ปล่อยวางจากความเศร้าหมองทั้งหลาย เสมือนเป็นการร่นระยะทางการพบกันของพระเจ้ากับมนุษย์

“... หลังละหมาดอีซา มะจะใช้เวลานั่งอ่านอัลกุรอานด้วยเสียงที่ฟังดูเศร้าไปจนตึกตื่น” (จรรยา อำนาจพันธุ์พงศ์, 2554, หน้า 29)

ศาสนานอกจากสอนให้มนุษย์ระลึกและศรัทธาต่อพระเจ้าแล้ว การสวดขอคู่อำนาจจากพระเจ้า ยังช่วยเรียกศรัทธาในตนเองกลับคืนมา ดังเช่น “มะ” ที่ชีวิตเหมือนมีปาฏิหาริย์ หลังผ่านการ ทดสอบของพระเจ้าด้วยเพราะมีศรัทธาอันแน่วแน่และมั่นคง ไม่เปลี่ยนแปลง “มะ” ลุกขึ้นมาเป็นคนเดิมอีกครั้ง

“บางสิ่งที่มีล้อยลับไปกับความสูญเสียครั้งใหญ่ของมะกลับคืนมาอีกหน วิถีที่
สมบูรณ์ ศรัทธาในตัวตนที่แฝงด้วยความดีงามกลับมาก่อนวันสำคัญ.....ฉันออกไปยืนตั้ง
เจตนาทำละหมาดและกล่าวขอบคุณอัลลอฮ์ที่ไม่ทอดทิ้งครอบครัวของเรา”

.....
“ไม่น่าเชื่อเลยว่า มะจะลุกขึ้นมาทำในสิ่งที่มะรักที่สุดได้อีกครั้ง” (จรรยา อำนาจ
พันธุ์พงศ์, 2554, หน้า 33-35)

ความศรัทธาและการยึดมั่นในหลักศาสนาอย่างไม่สั่นคลอน และปฏิบัติไปตาม
เส้นทางของความดีงาม เป็นการชำระจิตใจด้วยความสงบ อันเป็นข้อหนึ่งของชั้นดีธรรม
เรื่องสั้นเรื่อง “ผืนผ้าในสงคราม” พิสูจน์ผลของความศรัทธานั้นให้เห็นจากวิถีของหญิง
ชาวบ้านคนหนึ่งนั่นคือ ชัยชนะที่แท้จริงเกิดจากความศรัทธาที่อยู่ในใจของเราเอง

ทุกคนจมดิ่งอยู่กับพຼ່ງนี้ของตัวเอง : ความเมตตากรุณาและการให้อภัย

โครงเรื่องของเรื่องสั้นเรื่อง “ทุกคนจมดิ่งอยู่กับพຼ່ງนี้ของตัวเอง” เริ่มต้นด้วย
เรื่องราวของ “โตะหญิง” ตัวละครสำคัญในเรื่อง โดยตัวละครซึ่งอยู่ในฐานะหลานคนหนึ่ง
ของโตะหญิงทำหน้าที่เป็นผู้เล่าเรื่อง ตัวละครผู้เล่าเรื่องได้แจกแจงประวัติชีวิตของนาง
ในหลายมุม ผ่านตัวละครที่เป็นลูกหลาน เรื่องเล่าเกี่ยวกับ“โตะหญิง”หลังการเสียชีวิต
ในวัยแปดสิบเจ็ดปี ประกอบด้วยภาพต่างๆ ตั้งแต่ความคิดเห็นในการตัดสินใจดูแลรักษา
โตะหญิงของลูกๆ ภาพการตายอย่างสงบและอบอุ่นในอ้อมกอดของลูกๆ พร้อมบทอ่าน
อัลกุรอาน “ซูเราะยาซีน” และ “กาสิมะ ซะฮาดะ” ภาพความเศร้าโศกของลูกหลานที่ยัง
อยู่ การช่วยงานกันคนละไม้คนละมือ พิธีกรรมทางศาสนา และสุดท้ายจบลงด้วยการ
แยกย้ายกลับคืนสู่พันธกิจของตน ดังเสียงเล่าบรรยายว่า

“น้ำเล่าจบนั้นไม่มีเสียงหัวเราะอย่างเคย ทุกคนเงิบสนิทอีกครั้ง เหมือนเป็นสัญญาณ
ว่าทุกอย่างนั้นกลับเข้าที่ของมันแล้ว พຼ່ງนี้น้ำทั้งสองจะต้องกลับบ้านตัวเองในต่าง
อำเภอ น้ำเล็กมีร้านอาหารที่ฝากลูกน้องเอาไว้ ส่วนป๊ะนั้นตั้งใจจะไปเปิดหน้ายางหลังจาก
ที่หยุดมาแล้วเดือนเต็มๆ หลานๆ ก็เหมือนกัน ต่างกระจัดกระจายไปคนละหนละแห่ง
ต่างคนต่างมีภาระพอกัน กิจการงานของแต่ละคนเอื้อให้มารวมกันแต่ตอนทำบุญวันตาย
ได้ก็บุญโข

สำหรับคืนนี้เงิบสนิทแล้ว

ทุกคนกำลังจมดิ่งอยู่กับพຼ່ງนี้ของตัวเอง” (ดุสิต วัฒนฯ, 2551 หน้า 63)

“ตั้งแต่ไหนแต่ไรมาแกไม่โกรธคน ไม่นินทาใคร ราวๆ ปีสองหนึ่ง สองสอง บ้านเรา
โจรชุม มีคนมาขโมยไอ้ถึกไป ไอ้ถึกนี้เป็นวัวที่ตัวใหญ่ ฉลาด รู้ฟังภาษา แล้วแข็งแรง
เหมือนควาย หายไปกลางวันแรกๆ ตีเกราะเรียกคนมาได้เจ็ดแปดคน ก็รีบออกมาคอย
ไป พวกที่ร่ออยู่ที่บ้านก็ใจหายใจว่า โตะหญิงนั่งร้องไห้กระซิก เพราะกลัวไอ้ถึก ตกค่ำ
เข้าได้แล้ว โจรถูกมัดมือลากมาล่ามไว้ได้ถนัดสองคน ไอ้ถึกมีแผลเต็มตัวเพราะโจรหวดให้
มันเดิน บนหลังบนสะโพกเลือดไหลซึม ขากะเผลกๆ พรวดพวกที่ร่ออยู่ที่บ้านอัดใส่พวก
โจรทั้งมือทั้งตีนตบตีบั่นวายไปหมด พอทุกคนเหนื่อยจนรามือไปเอง โตะหญิงก็แทรกตัว
เข้าไปยืนขามข้าวขามน้ำให้โจร” (ดุสิต หวันฯ, 2551 หน้า 62)

ตีเตาะ อาเตะ ตีเตาะ : วิถีอันสุขสงบ

แก่นเรื่อง นำเสนอความรู้สึกของใจที่ขัดแย้งจากมุมมองของ “ผม” ผู้เล่าเรื่อง ในประเด็นความแตกต่างทางศาสนา ความแตกต่างในการดำเนินชีวิต ความเชื่อและความศรัทธา ภาษาและเผ่าพันธุ์ “ผม” คือภาพตัวแทนของคนที่ยึดเอาตัวเองเป็นศูนย์กลาง และมองคนอื่นที่ไม่เหมือนกับตนด้วยความหวาดระแวง ไม่ไว้วางใจ อีกทั้งพยายามยกเหตุผล “ความไม่เหมือนกัน” มาเป็นเส้นแบ่งความสัมพันธ์ระหว่างกัน แต่กำแพงความเดียดฉันท์อันแน่นหนาของ “ผม” ที่สร้างขึ้นฝ่ายเดียวก็ทลายลงอย่างไม่รู้ตัว เมื่อหัวใจสัมผัสได้ถึงความรัก ความห่วงใย และความเอื้ออาทรของคน ที่ “ผม” เคยมองเห็นแต่

ความแตกต่าง

เรื่องเล่า “ตีเดาะ อาเดะ ตีเดาะ” อาศัยช่องว่างทางวัฒนธรรมของพุทธและมุสลิม ประกอบสร้างขึ้นเป็นโครงเรื่อง ระหว่างชีวิตที่เดินทางมานานจนใกล้จะถึงฝั่งของหญิงชราและชายชราคู่สามีภรรยาามลายูมุสลิม กับชีวิตที่ยังต้องเดินทางอีกยาวไกลของครอบครัวครูหนุ่มครูสาวและลูกเล็กอีกหนึ่งคน บนเกาะเล็กๆ แห่งหนึ่ง ความจำเป็นในอาชีพทำให้ครูสาวผู้เป็นแม่จำต้องฝากลูกน้อยไว้กับหญิงชราามลายูมุสลิมข้างบ้าน ในช่วงเวลาที่ต้องออกไปทำงานหรือทำธุระนอกบ้าน ในขณะที่ครูหนุ่มผู้เป็นพ่อกลับไม่ยินดี ที่ลูกของตนถูกเลี้ยงดูและกล่อมเกล้าโดยคนต่างศาสนา เพราะหวั่นเกรงว่าลูกจะเติบโตในวิถีที่แตกต่างไปจากเผ่าบรรพชนของตนเอง ถึงแม้ว่า “ผม” จะไม่เต็มใจแต่ต้องจำยอมอย่างอึดอัดใจเหลือให้ภรรยาพาลูกไปฝากเลี้ยง เนื่องจากทั้งคู่ไม่สามารถดูแลลูกด้วยตนเองหรือพาลูกไปเลี้ยงดูในที่ทำงานได้

กลวิธีการเล่าเรื่องสอดแทรกความคิดเห็นในลักษณะเปรียบเทียบวิถีความเชื่อที่แตกต่าง ควบคู่กับอาการหวาดวิตก ไม่พอใจ ซึ่งความรู้สึกที่ขัดแย้ง ร้อนรน ทรมานร่ายนี้ถูกเล่าผ่านความรู้สึกนึกคิดของครูหนุ่มที่เป็นคนพุทธ สลับกับการเล่าผ่านบทสนทนาเสียงโต้ตอบ รวมทั้งพฤติกรรมประจำวันของตัวละคร

เสียงเล่านั้นแสดงให้เห็นเส้นที่บั่นแฉ้งแรงที่ความคิดของ “ผม” สร้างขึ้นเพื่อแบ่งแยก “ความเป็นเขา” กับ “ความเป็นเรา” อย่างชัดเจน ดังเช่น ภาษาในเพลงกล่อมเด็กที่ไม่เหมือนกันระหว่างคนพุทธและคนมลายูมุสลิมกลายเป็นชนวนให้ “ผม” ขุ่นข้องหมองใจได้ทุกวัน ดังตัวอย่าง

“จึงในรู้สึกของผม เสียงกล่อมที่แว่วยินเป็นคล้ายมนต์ดำ ซึ่งอาจชักนำมอมเมาให้ลูกชายเติบโตขึ้นด้วยความเชื่อเลือนลอย ศรัทธาต่อเว้งอากาศเปล่าว่างเช่นเดียวกับนาง, และผมมิได้อ่อนยอมตามเช่นนั้น

ทุกครั้งที่ได้ยินบทกล่อมเด็กจากนาง-เสียงเพลงที่ผมฟังคล้ายบทสวดจากแม่มดร้ายซึ่งร่ำสาธยายไสยดำเย้ยหยันความอัปจนไร้หนทางป้องกัน ผมจึงขุ่นใจ” (วรรก วรรภา, 2548, หน้า 102)

และบ่อยครั้งที่ความแตกต่างทางศาสนาระหว่าง “พุทธ” และ “มุสลิม” นำไปสู่การโต้แย้งระหว่าง “ผม” และภรรยาที่มีวิธีคิดต่างกัน ภรรยาจึงถูกค่อนข้างอดจาก “ผม” อยู่เป็นประจำ เช่น “ผม” ไม่เห็นด้วยที่จะให้ลูกเรียนรู้ภาษามลายูท้องถิ่น ในขณะที่ขวัญแก้วผู้เป็นภรรยา กลับเห็นว่าเป็นโอกาสอันดีที่ลูกจะได้รู้ภาษาอื่นเพิ่มขึ้นและมี

ความแตกต่าง

เรื่องเล่า “ตีเตาะ อาเตะ ตีเตาะ” อาศัยช่องว่างทางวัฒนธรรมของพุทธและมุสลิม ประกอบสร้างขึ้นเป็นโครงเรื่อง ระหว่างชีวิตที่เดินทางมานานจนใกล้จะถึงฝั่งของหญิงชราและชายชราคู่สามีภรรยาชาวมุสลิม กับชีวิตที่ยังต้องเดินทางอีกยาวไกลของครอบครัวครูหนุ่มครูสาวและลูกเล็กอีกหนึ่งคน บนเกาะเล็กๆ แห่งหนึ่ง ความจำเป็นในอาชีพทำให้ครูสาวผู้เป็นแม่จำต้องฝากลูกน้อยไว้กับหญิงชราชาวมุสลิมข้างบ้าน ในช่วงเวลาที่ต้องออกไปทำงานหรือทำธุระนอกบ้าน ในขณะที่ครูหนุ่มผู้เป็นพ่อกลับไม่ยินดี ที่ลูกของตนถูกเลี้ยงดูและกล่อมเกล่าโดยคนต่างศาสนา เพราะหวั่นเกรงว่าลูกจะเติบโตในวิถีที่แตกต่างไปจากเผ่าบรรพชนของตนเอง ถึงแม้ว่า “ผม” จะไม่เต็มใจแต่ต้องจำยอมอย่างอหิหลักอหิเลื้อให้ภรรยาพาลูกไปฝากเลี้ยง เนื่องจากทั้งคู่ไม่สามารถดูแลลูกด้วยตนเองหรือพาลูกไปเลี้ยงดูในที่ทำงานได้

กลวิธีการเล่าเรื่องสอดแทรกความคิดเห็นในลักษณะเปรียบเทียบวิถีความเชื่อที่แตกต่าง ควบคู่กับอาการหวาดวิตก ไม่ชอบใจ ซึ่งความรู้สึกที่ขัดแย้ง ร้อนรน ทुरนทวยหา นี้ถูกเล่าผ่านความรู้สึกนึกคิดของครูหนุ่มที่เป็นคนพุทธ สลับกับการเล่าผ่านบทสนทนาเสียงโต้ตอบ รวมทั้งพฤติกรรมประจำวันของตัวละคร

เสียงเล่านั้นแสดงให้เห็นเส้นที่บั่นแฉ้งแรงที่ความคิดของ “ผม” สร้างขึ้นเพื่อแบ่งแยก “ความเป็นเขา” กับ “ความเป็นเรา” อย่างชัดเจน ดังเช่น ภาษาในเพลงกล่อมเด็กที่ไม่เหมือนกันระหว่างคนพุทธและคนชาวมุสลิมกลายเป็นชนวนให้ “ผม” ขุ่นข้องหมองใจได้ทุกวัน ดังตัวอย่าง

“จึงในรู้สึกของผม เสียงกล่อมที่แว่วยินเป็นคล้ายมนต์ดำ ซึ่งอาจชักนำมอมเมาให้ลูกชายเติบโตขึ้นด้วยความเชื่อเลือนลอย ศรัทธาต่อเว็จอากาศเปล่าว่างเช่นเดียวกับนาง, และผมมิได้อ่อนยอมตามเช่นนั้น

ทุกครั้งที่ได้ยินบทกล่อมเด็กจากนาง-เสียงเพลงที่ผมฟังคล้ายบทสวดจากแม่มดร้ายซึ่งร่ำสาธยายไสยดำเย้ยหยันความอัปจนไร้หนทางป้องกัน ผมจึงขุ่นใจ” (วรก วรภา, 2548, หน้า 102)

และบ่อยครั้งที่ความแตกต่างทางศาสนาระหว่าง “พุทธ” และ “มุสลิม” นำไปสู่การโต้แย้งระหว่าง “ผม” และภรรยาที่มีวิธีคิดต่างกัน ภรรยาจึงถูกค่อนข้างอดจาก “ผม” อยู่เป็นประจำ เช่น “ผม” ไม่เห็นด้วยที่จะให้ลูกเรียนรู้ภาษามลายูท้องถิ่น ในขณะที่ขวัญแก้วผู้เป็นภรรยา กลับเห็นว่าเป็นโอกาสอันดีที่ลูกจะได้รู้ภาษาอื่นเพิ่มขึ้นและมี

ด้วย (วรรณภา, 2548, หน้า 107)

หรืออีกตอนหนึ่งที่ “ผม” ยกเอาปัญหาชายแดนภาคใต้มาเป็นข้ออ้างในการย้ายตัวเองและครอบครัวออกไปจากพื้นที่

ปัญหาการเมืองทางถิ่นใต้ ความรู้สึกถูกบีบกดของคนต่างศาสนาเกิดขึ้นเพราะความรู้สึกเยี่ยงนี้ของพวกเรามีใช่หรือ ช่างเถอะ เมื่อเธอพึงพอใจก็ให้ทำไป ลักวันเธอคงจะเรียนรู้วิถีสัจเฉพาะ แบบมุสลิมด้วยตัวเองแหละ

ปัญหาของผมก็คือ ทำอย่างไรเราจึงจะได้ย้ายไปจากที่นี่ ก่อนที่เธอและลูกน้อยจะจมน้ำลึกยิ่งกว่านี้-เราทำเรื่องย้ายกลับไปบ้านเธอในทุกฤดูกาลโยกย้าย แต่ไม่ได้รับอนุมัติ ปีนี้เราก็คงทำอีกคง ได้แต่หวังลมๆ แล้งๆ เช่นเคย

.....
เราผมได้แต่หวังว่าเมื่อเราย้ายออกไปจากที่นี่ อะไรๆ เช่นนี้คงสิ้นสุดเสียที่เราจะได้กลับไปอยู่ในถิ่นที่เหมาะสมกับเราอยู่ในสภาพการณ์ซึ่งควรจะเป็นตามชาติพันธุ์บรรพชนและวิถีดำรงของเรา (วรรณภา, 2548, 108, 113)

ในขณะที่วิถีประจำวันของหญิงชราแม้แต่ความสงบเย็น ดังคำพูดของขวัญแก้ว จากบทสนทนาที่สอดแทรกกระหว่างการเล่าเรื่องของ “ผม” ตอนหนึ่งว่า

“มะซีเตาะ น่าจะไว้ใจได้” เธอเสนอ

“ดูเนื้อตัว เสื้อผ้า บ้านเรือนแกสะอาดสะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อยดี.....” หล่อนพยายามโน้มน้าวใจผม

“ด้านนิสัยใจคอ เท่าที่ดู แกก็เป็นคนเงียบๆ สุขุม ไม่เคยเห็นท่าที่ก้าวร้าวเลย น่าจะไว้ใจให้ เลี้ยงลูกเราได้” เธอพูดและสรุปเอาเอง (วรรณภา, 2548, 103)

หรือน้ำเสียงท่องบทปฏิญาณของหญิงชราที่เปล่งออกมาอย่างอ่อนละมุนเพื่อกล่อมเด็กให้หลับสบาย บ่งบอกให้ทราบว่ายหญิงชรา มองข้ามความแตกต่างและดำเนินชีวิตอยู่ในวิถีศรัทธาตามหลักศาสนาของตนอย่างมั่นคง แม้ “ผม” สามารถรับรู้ได้ แต่ใจยังปฏิเสธอย่างแข็งขันที่จะยอมรับการดำรงอยู่ร่วมกันกับคนอื่นที่มีความเชื่อไม่เหมือนกับตน ดังคำบรรยายผ่านมโนภาพของ “ผม” ว่า

“ลาอิลลาฮ อิลลัลลอฮ มุฮัมมัด ศ็ลลอลลูลลอฮ”

แว่วเสียงท่องบทปฎิญาณตนของหญิงชรามุสลิมดังมา...แม้จะมีผ้าบ้านทั้งสอง
หลังกันขวาง หากผมก็แจ่มชัดต่อภาพคุ้นตาคุ้นใจนั้น

.....

สายตาของนางจะทอดมองร่างน้อยที่หลับซุกในอ้อมอุ้งผ้าปาเต๊ะด้วยแววอ่อนโยน
รักใคร่ น้ำเสียงที่กล่อมบถหลายหลาย...แม้จะสิ้นเครือตามวัยหากยังคงเปี่ยมด้วยรู้สึกเชื่อมั่น
ต่อพระผู้เป็น เอกองค์ศรัทธา พระผู้เปี่ยมปรานีแก่มวลมนุษย์-ตามความเชื่อของนาง

... แต่นั่นไม่ใช่วิถีชีวิตของผมและภรรยาเลย...ลูกชายชาวพุทธผู้เคารพวิถีดำรง
ชีวิตด้วยเหตุผลมิใช่วิถีความเชื่อต่อพระเจ้าไว้รูปองค์เช่นนั้น” (วรก วรรณภา, 2548, หน้า
101)

แม้ “ผม” มีท่าทีวางเฉย เยียบ และไม่ค่อยจะยิ้มแย้มจนดูเหมือนหมองเมิน แต่
หญิงและชายชราหลายมุสลิม ยังคงรับเลี้ยงดูลูกน้อยของ “ผม” ด้วยความรัก เอาใจใส่
และเมตตาอย่างสม่ำเสมอ โต๊ะชาย (ชายชราหลายมุสลิม) กับเด็กน้อยที่ต่างวัยกัน
ลิบลิบ เป็นเพื่อนเล่นของกันและกันอย่างไม่รู้เบื่อ ดังคำบรรยายของ “ผม” ว่า

เสียงเล็กแหลมใสของลูกน้อยประสานกับเสียงห่มเครือของชายชราดั่งก้องขาน
บ้านหลังนั้น ผมเหลียวไปมองเห็นชายชรากำลังคลานไปรอบๆ ขานบ้าน โดยมีลูกน้อย
ของผมพุบเกาะอยู่บนหลัง ชายชราออกคลานไปช้าๆ แล้วหยุดเป็นที่ แยกจะโยกตัวขึ้นลง
ให้ลูกน้อยหวาดเสียวส่งเสียงกรีดหวีดร้องพร้อมกับบอกว่า

“เรือโตกกกลืน..เรือโตกกกลืน..” เสียงเหนือๆ เจือเสียงหัวเราะออกคำว่า ‘ถูกกลืน’
แปร่งเพี้ยน หากพยายามสื่อภาษาให้ลูกน้อยรับรู้ ยามนั้นลูกน้อยจะกอดรัดแกว้แน่น
ส่งเสียงหัวเราะใส สลับเสียงอ้อแอ้ๆ ไม่หยุดปาก

ม้าชราเชื้อสายมุสลิมคลานไปเรื่อยๆ โดยมีผู้ขับขึ้นน้อยเชื้อสายพุทธควบอยู่บนหลัง-
สองเสียงผสมผสานสุขปลื้มราวจะเป็นท่วงจังหวะให้ม้าชราทอดอย่างไม่หยุดยั้ง จนครู่ใหญ่ม้า
ชราก็หมดแรงนอนแผ่หลาบนฟากไม้โก่งกางซึ่งเลียบเป็นพื้นขานบ้าน... (วรก วรรณภา,
2548, หน้า 110)

เมื่อเรื่องเล่าดำเนินมาถึงตอนสำคัญ “ลูก” ของ “ผม” มีอาการไม่สบายมาก หมอ
วินิจฉัยว่าอาจป่วยเป็นไข้เลือดออก ในช่วงวิกฤตของสามีหนุ่มภรรยาสาว หญิงและชาย
ชราเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว ร่วมดูแลช่วยเหลือ เป็นธุระ ชายชรารับหน้าที่
ติดต่อหาเรือเพื่อพาลูกของ “ผม” ข้ามฟากไปหาหมอในตลาด “ปิ๊วะ...จาหารั้วชะ
ลำ...มายตองหาหน้าขึ้น...เรา-runไป...” (วรก วรรณภา, 2548, หน้า 115) ในขณะที่หญิงชรา

เป็นที่พึงทางจิตใจ

“แกนั่งยืบนานสองฝ่ามือแบหงาย ข้อศอกงอแนบลำตัว พริ้มตาสงบ ดวงหน้าดู
ละมุนน อ่อนโยน ผมรู้ดีว่านั่นคือท่วงท่าที่เพียรขอพรจากเอกองค์ศรัทธา และผมยินดี
สิ้นเครื่องทองอัน ดูอาแว่วจากปากแก

“อัลลอฮุมมา	ร็อบบีนนาซี	
มุดีบัล	บะซี	อิซฟี
อิลดัช	ซาฟีลา	ซาฟียา
อิลลาอันตัา	ซีฟาอัน	
ลาอุมอ์คิรู่	ซำ	ก้อมา” (วรรณภา, 2548, หน้า 116)

เหตุการณ์นี้ เป็นจุดพลิกผันที่ทำให้ตัวละครผู้เล่าเรื่อง “สำนึกถึงอีกด้านของ
ความเป็นคน” (วรรณภา, 2548, หน้า 113) ซึ่งไม่เคยมองเห็นหรือให้คุณค่ามาก่อน
ความอ่อนใจที่ได้รับจากหญิงและชายชราเพื่อนบ้านต่างศาสนา ส่งผลให้ความคิดติดยึด
ตัวตนและเส้นแบ่งระหว่าง “ผม” กับ หญิงและชายชรามุสลิมเลือนหายไป
จากใจโดยไม่รู้ตัว

“ตีเตาะ อาเตะ ตีเตาะ” เป็นตัวอย่างของหญิงผู้มีหัวใจก้าวข้ามเส้นแบ่งที่แยกคน
ออกจากคน ก้าวข้ามความแตกต่างทางศาสนาและชาติพันธุ์ การหยุดอยู่อย่างผู้สงบ
แม้แต่ในยามประสบกับเรื่องทุกข์ร้อนใจ “มะซีเตาะ” หญิงชรามุสลิมได้เผชิญ
ปัญหานั้นด้วยสติ ดังอาภักภิกษยาคอนหนึ่งของนาง“หญิงชราหนึ่งตรงข้ามกับเธอ, หันหน้า
มาทางหัวเรือ ฝ่ามือประสานบนดัก”(วรรณภา, 2548, หน้า 119) อาจกล่าวได้ว่า ความ
รัก ความเมตตา ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ และการไม่แบ่งแยกก็ดกกัน ซึ่งเป็น
ส่วนหนึ่งของขันติธรรมได้เพาะพันธุ์และเบ่งบานขึ้นจากความศรัทธาที่มีต่อพระผู้เป็น
เจ้า และแผ่ขยายใจศรัทธานั้นไปสู่คนอื่น ๆ แม้คนๆ นั้นจะมีตัวตนที่ไม่เหมือนกันกับเรา
ความศรัทธากับการเป็นผู้ให้จึงมักอยู่คู่กันเสมอ

บทสรุปขันติธรรมของผู้หญิงธรรมดาสามัญ

แม้ไม่อาจกล่าวได้อย่างเต็มคำว่า ตัวละครผู้หญิงจากเรื่องสั้นทั้งสี่เรื่อง เป็นภาพ
แทนของผู้หญิงมุสลิมชายแดนใต้ที่ดำเนินชีวิตโดยมีขันติธรรมเป็นตัวกำกับ
แต่อย่างน้อยที่สุด เรื่องราวของตัวละครผู้หญิงเหล่านั้น ถูกเล่าผ่านเรื่องเล่าในแง่มุม
ต่างๆ กัน ทั้งด้วยวัยที่ผ่านความร่อน宦มาค่อนชีวิต วิถีอาชีพ พันเพครอบครัว

ฐานะความเป็นอยู่ รวมทั้งความสัมพันธ์กับผู้คนที่มีความประพฤติยึดเหนี่ยวไม่เหมือนกัน
อย่างไรก็ตาม ในความแตกต่างนั้น ยังมีตัวร่วมหนึ่งที่ถือเป็นแก่นหลักสำคัญคือ “ขันติ
ธรรม” อันมีพื้นฐาน มาจากความรัก ความอดทน ความศรัทธา ความเข้าใจ การยอมรับ
คนอื่นที่ไม่เหมือนกับเราอย่างไม่มีอคติ หรือยอมรับในสิ่งที่เราไม่จำเป็นต้องเห็นด้วย ฯลฯ
เหล่านั้นคือคุณค่าของขันติธรรมที่ตัวละครผู้หญิงดังกล่าวถือปฏิบัติอยู่ในชีวิตประจำวัน
โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คำตอบที่ว่า ชีวิตที่สงบสุขไม่จำเป็นต้องถามหาจากใคร หากแต่อยู่
ข้างในจิตใจของเรานั้นเอง

อ้างอิง

- จรรยา อำนาจพันธุ์พงศ์. (2554). “ยาทวด” ใน *ความเจ็บของลัทธิลา*. กรุงเทพฯ : แพรวล้านกัมพูชา.
- จรรยา อำนาจพันธุ์พงศ์. (2554). “ผืนผ้าของสงคราม” ใน *ความเจ็บของลัทธิลา*. กรุงเทพฯ : แพรวล้านกัมพูชา.
- เจตนา นาควัชระ. (2552). *ความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ไทย ปาฐกถาเกียรติยศ ศาสตราจารย์เกษม จาติกวณิช ครั้งที่ 5 วันที่ 2 มีนาคม 2552*. http://www.op.mahidol.ac.th/orra/orra_tha/speech/speech_52.pdf สืบค้นเมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2554.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2551). *ภาษากับการเมือง/ ความเป็นการเมือง*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ดุสิต หวันฯ. (2551). “ทุกคนจมดิ่งอยู่กับพุงนี้ของตัวเอง” ใน *เราติดอยู่ในแนวรบเสียแล้วแม่มัน*. กรุงเทพฯ : มติชน.
- วรก วรภา. (2548). “ตีเดาะ อาเดะ ตีเดาะ” ใน *อุบัติการณ์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งนครการพิมพ์.
- วิน วนาคร. (2550). “ข้าวซอย” ใน *มาตุภูมิเดียวกัน*. กรุงเทพฯ : มติชน.
- วิน วนาคร. (2550). “บุหงามือล่อ” ใน *มาตุภูมิเดียวกัน*. กรุงเทพฯ : มติชน.
- Kazmi, Syed Latif Hussain. (2009). *An Essay on the Place of Tolerance in Islam*. J Shia Islamic Stud 2 no 1 Wint 2009 p.27-51 Publisher: Islamic Collage, The สืบค้นจาก Wilson Web เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2554
- Masroori, Cyrus. (2010). *An Islamic Language of Toleration : Rumi's Criticism of Religious persecution*. Polit Res Q 63 no2 Je 2010 p.243-56 Publisher: University of Utah สืบค้นจาก Wilson Web เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2554
- Tutunji, Sireen; Gillis, Gedalia. (2010). *The meaning of Tolerance*. United Nations Publications UN Chron 47 no4 p. 49-50 สืบค้นจาก Wilson Web เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2554